

Toverlantaarn en protest

PROTEST IN DE ANIMATIEFILM

Beeld uit
'Snelheidshartstocht'
van Jiri Trnka,
een film
over een raceman
en wat hij moet
laten voor zijn hobby.

Animatiefilm: een fascinerende wereld, met achter de schermen een nog veel meer fascinerende wereld. Alleen reeds het vervolgen van wat er zoal op de markt uitkomt, en daarbij vergelijken van wat er zoal gemaakt wordt, is een vergelijking waard. Toch is het bijna zeer moeilijk een goeie animatiefilm vast te krijgen. Eenmaal een of ander festival gepasseerd en al dan niet gelauwerd, bestaat er heel veel kans dat de film de kelder van het verhuurhuis niet meer verlaat, ook al spant bv. Progrèsfilms zich in om deze films in België te krijgen. Animatiefilm is nu eenmaal niet commercieel en 'een tekenfilmke zien' is nog teveel zich blind gapen op de verbluffende techniek van een Walt Disney, genieten van de schone kleurtjes en de lieve verhaaltjes van hondjes en katjes met happy ends, ofwel de Flinstones en de Jetsons aan het werk te zien. Ieder jaar presenteert het festival van Annecy hopen animatiefilms, en telkenjare groeit de belangstelling. Jammer genoeg zijn het nog teveel de kineasten zelf, enkele journalisten en de bewoners van Annecy die de films zien.

De immense opdracht van die kineasten is: de mensen leren kijken naar een artistiek filmke. Laat het dan nog een filmke zijn waar er niet teveel lieve dingen over het leven verteld worden, dan is zijn commerciële loopbaan bij voorbaat reeds zeer moeilijk.

Het is dus ook niet mogelijk om in het kader van deze enkele bladzijden de protestkunst in de animatiewereld volledig te behandelen. Vooreerst omdat ik de hele reeks films, die daarvoor in aanmerking komen, niet gezien heb, en dan ook nog omdat na veel opzoekingen het een gans boek zou kunnen worden. Toch worden er hier enkele kineasten voorgesteld, die zeker iets te vertellen hebben en zowel oorlog, bourgeoismentaliteit als financiële vraatzucht aan de kaak durven stellen.

De animatie lijkt daarvoor wel de meest geschikte techniek. Een speelfilm is te concreet, te tijdsgebonden en verliest zeer gauw zijn aktualiteitszin. Daarbij komt nog dat de talrijke gags, die het zeker doen in een tekenfilm, als science fiction of geestige kolder zouden aanzien worden

in een gewone film.

De huidige tekenstijl is nauw verbonden met de stijl uit de cartoons. Door financiële moeilijkheden rond de jaren 45 zijn de kineasten verplicht geweest zeer sobere tekeningen te maken, te werken met eenvoudige dekors, en dit is tenslotte de animatiefilm ten goede gekomen. Als bijvoorbeeld de werken van onze Vlaming Raoul Servais mogen geciteerd worden, dan valt daar alvast de sobere uitbeelding op. Als Servais in 'De valse noot' de bedelaar wil uitbeelden temidden een geestloze anonieme stad, dan suggereert het decor dit door huisjes, opgebouwd met telefoonboekbladen, te tonen.

Daardoor komt het dat bepaalde animatiefilms hard aankomen. Dat is me bijvoorbeeld bijgebleven na de vizie van het filmke 'De Muur' van de Joegoslaaf Ante Zaninovic, waar in een tijdspanne van zes minuten meer verteld wordt dan in twee uur spektakel over parasieten en profiteurs.

Wanneer we even de produktie overzien van landen die nu niet direkt als 'tekenfilmlanden' aanzien worden, dan zien we toch dat er hier en daar iemand de 20-eeuwse mens in zijn hemdje durft zetten. In Italië realiseerde Pino Zac 'Pochi Maledette e Subito' (alles wordt gekocht en verkocht) dat een zeer antimilitaristische en antiklerikale toon heeft.

In Zwitserland maakte Gérard Vallet zijn filmke 'A plus B is Boum', een overzicht doorheen de eeuwen heen van de wapenontwikkeling met als eindpunt de hedendaagse druk-op-de-knop-oorlog. Op te merken valt dat dit de eerste Zwitserse animatiefilm is die op 35 mm en in breedscherm (totalscope) werd gemaakt, en ook dat deze film reeds commercieel verdeeld wordt.

In Frankrijk maakten Bruno en Guido Bettioli 'Actes sans paroles', een tekenfilm over een vijandig universum, waar de mens het onderspit delft zonder te begrijpen. John Halas uit Groot Brittannië tekende 'Automania 2000', een toekomstbeeld van wat onze steden zullen worden als de autotoename zo blijft doorgaan.

De Verenigde Staten brengen hopen disneyaanse films voort, die gekenmerkt zijn door een uitzonderlijke zorg voor het detail en het decor, maar daarnaast zijn er nog enkele andere tekenfilmers, die het liever anders doen, bijvoorbeeld John en Faith Hubley, die een film maakten over de wankelbaarheid van de vrede: 'The Hat'. Deze film is modern van vormgeving en origineel van inhoud.

De grote tekenfilmlanden, Polen, Hongarije, Joegoslavië en Tsjechoslovakië, hebben ook in hun reeks animatiefilms heel wat protest zitten. Nu is het feit dat zij tot de landen achter het gordijn behoren, helemaal geen hinderpaal om bepaalde onderwerpen op cellofaan te brengen. Politieke onderwerpen komen minder voor, maar zij hebben evenzeer zelfvoldane redenaars, zoals Pojar er een tekende, zij hebben ook verstokte rokers, zoals 'de passie

van de roker' er een voorbeeld van is, en ook legers zonder menselijke gevoelens, zoals Haupe ze wil hekelen.

Het beroemde Hongaarse werk is 'De passie van de roker' van Jozef Nepp. Het is niet direct een protest tegen sociale wantoestanden of oorlog, maar wel een fijnzinnig opmerken hoe we gehecht zijn aan bepaalde genoegens en hoe die tot een echte passie geworden zijn, hier gepersonifieerd door een kettingroker. Die voelt zich plots onbehaaglijk en gaat een dokter raadplegen. Het eenvoudige maar dure antwoord is 'niet meer roken'! Dat volgt de patiënt, die alle zin voor de werkelijkheid verliest, waarbij de maatschappij één groot gevaar lijkt. Dat blijkt duidelijk uit de ontmoetingen met een vriend, de kleine jongen, het meisje met en het meisje zonder de sigaret, de oude man, de pastoor... Na een overwonnen bekoering volgt dan toch de nederlaag, de man geeft zich weer over aan zijn genoegens en vindt zo de rust terug. Een vallende bloempot maakt een einde aan het roken. De onrust van de kettingroker wordt op een enige manier weergegeven in de heel goed gevonden beeldovergangen, waar bijvoorbeeld alle schoorstenen in de stad overgaan in brandende sigaretten en de daken het gezicht aannemen van genietende rokers. Het illustreren hoe de mens soms tot het ziekelijke toe gebonden is aan bepaalde gewoonten, is een zeer humoristisch, maar tevens een bijtend thema.

Animatiewereld in Polen roept onmiddellijk de namen op van een Lenica, Borowczyk, Giersz. De eerste twee hebben de Poolse animatiefilm volledig uitgebouwd. Pas na de tweede wereldoorlog immers is deze film uit haar kinderschoenen losgekomen.

In 1958 gooit Stefan Janit zijn 'Opgelet' op de filmmarkt. In dit kader interesseert ons dit filmke ten zeerste, omdat het bijna de eerste tekenfilm is, die de lange reeks protestfilms opent die een groei door de eeuwen heen, met een atoombom als orgelpunt, schetst van de ontwikkeling van de wapentechniek en het oorlogvoeren.

Leszuk Kaluza snijdt in zijn film 'De hemel en de hel' het probleem van de wegveiligheid aan. Protest in animatiefilm ligt dus niet enkel in het aanklagen van de oorlog! Met een subtiele humor toont Kaluza ons een engel en een duivel die ruzie maken om de ziel van een verongelukte motorrijder. Gedurende het zeer geanimeerd gevecht trekt de motorrijder er van onder. De film toont haar ware opzet in de les: men kan niet voorzichtig genoeg zijn als men zich op straat begeeft.

Daniel Szczechura helpt ook protesteren, op een zeer originele manier trouwens. In zijn filmke 'De stoel' toont hij de moeilijke weg naar de machtspositie. Gans zijn filmke is in vogelperspectief opgenomen, en het toppunt van de macht wordt bereikt als men de hoofdzetel aan de lange tafel bereikt heeft.

Giersz bracht twee opmerkelijke films op de markt: 'Kleine

Beeld uit
'Wees op uw hoede!',
de opmerkelijke film
van Jiri Brdecka.

Western' en 'Rood en Zwart'. Uit zijn oeuvre zijn dat de twee meest bekende, en 'Rood en Zwart' behandelt het thema van de stierengevechten, of beter, het parodiseert de kijkmassa die de overwinnaar toejuicht en de verliezer uitjouwt, afgezien van zijn vroegere prestaties. Weliswaar een goede weergave van een massamentaliteit.

'Aflissing van de wacht' van W. Haupe neemt zeker in de reeks Poolse films een ereplaats in. Opmerkelijk is voor- eerst zijn vormgeving: Haupe laat luciferdoosjes de rol spelen van soldaten en inwoners van de stad. Na de wacht- aflissing valt de nieuwe wacht onmiddellijk op door zijn verstrooidheid en zijn onhandigheid, en vormt het een scherp contrast met zijn voorganger. Er groeit echter een brandende liefde tussen deze wacht en de prinses. Terwijl de anderen ritmisch aan het slapen zijn, verlaat de prinses het paleis en begeeft zich bij de soldaat. Beiden worden letterlijk door het vuur verteerd. Het leger wordt gealarmeerd en een na een en op bevel, gaan ze in dezelfde brand op. Deze film is een scherpe aanklacht tegen het leger: daar is geen plaats voor menselijke gevoelens. Als het leger daarmee rekening houdt, dan kan het niet

standhouden.

De grote Joegoslavische kineast Mimica heeft in zijn repertorium ook een filmke steken dat de atoomoorlog aanklaagt. 'Happy End' behandelt de verschrikkelijke verwoesting na een atoomvernietiging. Op de maat van het tik-tak van een uurwerk wordt ons de positieve waarde van het leven voor de vernietiging getoond. Een verwittiging!

D. Vuak steekt met zijn 'Koe aan de grens' heerlijk de draak met diplomatieke opvattingen over het fenomeen 'grens'. Een koe schrijdt al grazende de grens over en veroorzaakt heel wat verwickelingen. Voor wie in die situatie zichzelf herkent, kan er maar groentjes bij lachen. Over Zaninovic hebben we het verder nog.

En daarmee zijn we dan aan hét land van de tekenfilm gekomen, een land dat ondanks zijn ideologie heel wat protestfilms de wereldmarkt ingestuurd heeft en er verrassend commercieel voordeel uit gehaald heeft.

Bretislav Pojar heeft drie grote protestfilms die momenteel bij ons bekend zijn. 'Glorie' klaagt de stupiditeit en de verveling van de snobistische mens aan, die in de rook-

Beeld uit de film
'De passie van de roker' van Nepp.

krullen van een fabrieksschouw enorme kunstwerken meent te zien. 'Biljart' handelt over een directeur die met een kwade droom opstaat, slechtgemutst is, en voor zijn bedienden een pest is. Die woede zet zich als een biljartbal verder, springt op straat en iedereen moet lijden onder het slechte humeur van de directeur. Het is een in beeld zetten van een hedendaags probleem: overspanning en slecht humeur zetten zich verrassend snel door en maken de samenleving onmogelijk.

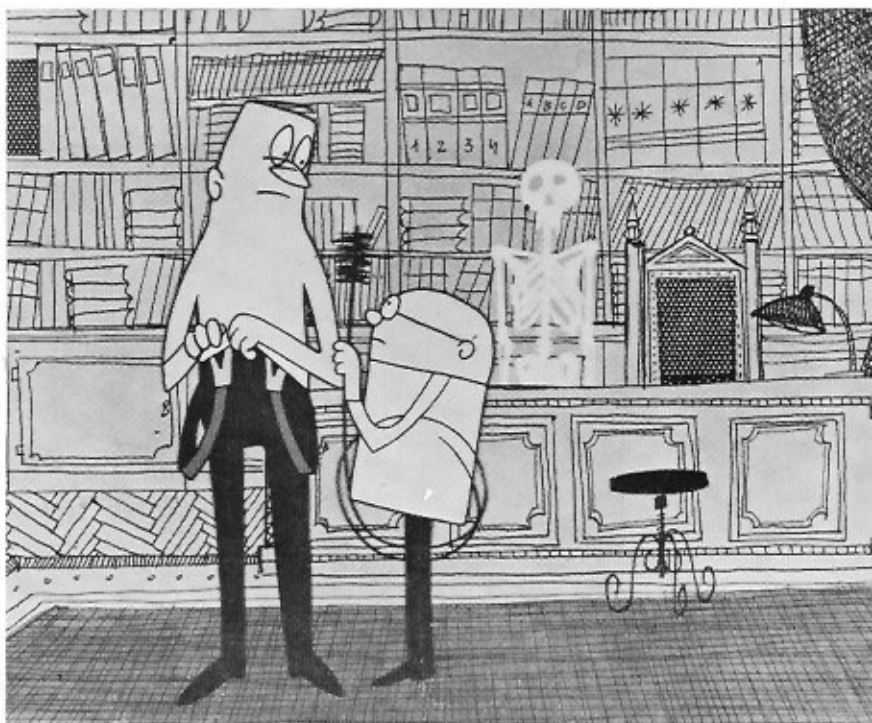
'De redenaar', zijn best bekende werk, is een illustratie van een zelfvoldane en opgeblazen redenaar, voor wie alleen de oratorische zinnen van belang zijn, en niet het publiek. Eerst verveelt hij er zijn vrouw mee, dan zijn toehoorders. Wanneer hij bemerkt dat iedereen in slaap is gevallen, is hij onthutst, valt van de trede en wekt zo iedereen. Men denkt dat de rede gedaan is, men applaudisseert, de redenaar weet zich te herstellen en is weer zelfvoldaan. Een fantastische vondst in deze poppenfilm is het uitbeelden van wat er in de hoofden van de luisteraars omgaat, wat er gebeurt met de stromen woorden, en hoe ze omvormd worden tot persoonlijke interesse.

In 'De Hand' van Jiri Trnka wordt getoond hoe een kunstenaar steeds in zijn artistieke uiting gehinderd wordt door een reusachtige hand. Wanneer hij tenslotte doodgekward is, krijgt hij een gouden palmkroontje en een plechtige begrafenis. Duidelijk is de kritiek op elke tirannie en elke vorm van dirigisme, die de kunstenaar willen leiden.

Jiri Brdecka maakte een opmerkelijke film over de wapen-evolutie: 'Weest op uw hoede'. Het is een krachtige, maar tevens een ironische aanklacht tegen de waanzin van de oorlog. De zeer mooi getekende figuurtjes zijn een uitbeelding hoe wij in feite van de eerste mens af elkaar altijd in het haar gezeten hebben, en steeds betere technieken gevonden hebben om mekaar uit te moorden. Verrassend is het begin en het einde van de film: een montage van oorlogsfoto's. Daardoor wint het filmke enorm aan zeggingskracht.

Frantisek Vystřil pleit in 'Een plaats onder de zon' voor een goede verstandhouding: twee figuren, zeer schematisch getekend, vechten om de zonnigste plaats op het strand, totdat de zon er uiteindelijk zelf van onder trekt. De twee krijgen het koud en gaan zich verwarmen door dicht bijeen te zitten. Dan keert de zon terug. Opvallend sober getekend: de twee figuren zijn bijna een heel eenvoudig primitief kindertekeningetje. Daarbij komt nog een zeer eenvoudig decor: enkele lijnen voor het strand, de wolken, de zon... maken de film des te expressiever.

'De parasiet' van V. Lehky heeft een eenvoudig intrige: twee figuren die de twee mensenklassen symboliseren. Er is een mager, naarstige en werkzame en er is een dikke, lui en profiterend van het werk van de andere. Als de een een kar maakt, laat de andere er zich in rondrijden, bouwt

de een een huis, dan schuilt de andere erin. In deze 10 minuten film wordt schematisch de ganse geschiedenis van de mensheid ontwikkeld: de uitvinding van het wiel, kar, huizenbouw, raket. Door zijn opvallende beeldverdeling bereikt de auteur een grote shwung en een frisse verscheidenheid in de behandeling.

Om te eindigen het filmke dat me van de hele reeks hier opgesomde films het meest heeft aangegrepen: 'De muur' van Zaninovic. Slechts zes minuten film, maar een bom van een film. Toch is het een eenvoudig verhaal: een gezet burgermanneltje komt voor een enorme muur te staan, kan er niet over en wacht af. Een andere komt aanstappen, tracht op verschillende wijzen erdoor te geraken, terwijl het burgertje dapper toekijkt. Tenslotte moet de man een opening in de muur met zijn leven betalen. Het burgermanneltje stapt erdoor, maar komt opnieuw voor een muur te staan. Weer blijft hij wachten. Zeer klassiek getekend, het zijn menselijke figuren die erin voorkomen, geen typische animatiegags, maar toch met een zeer grote expressie!

Misschien zijn al de hier genoemde films te pessimistisch. Kan zijn, maar men moet toch bedenken dat er een keuze werd gedaan tussen de vele animatiefilms, om toch te komen tot een reeks films die willen protesteren tegen de huidige wijze van maatschappelijke-houden en samen te leven met achter onze rug oorlog in het oosten en het westen en nog ergens anders.

Pojar zegde immers ook op het festival van Annecy 1965: „Ik geloof dat de animatiefilm in staat is om aan de ideeën van onze tijd haar tragische dimensie te geven.“ En onze tijd is tragisch genoeg...